

Bene Zoltán

ELTŰNÜNK-E OLVADÁSKOR?

[SZÓ-BESZÉD]

2025-09-06 | JEGYZET, SZÓ-BESZÉD

Rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

Márai Sándor: HALOTTI BESZÉD

Látjátok feleim szem'ekkel, mik vagyunk.
Por és hamu vagyunk.
Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek.
Össze tudod még rakni a Margitszigetet?..
Már minden csak dirib-darab, szilánk, avított kacat.
A halottnak szakálla nőtt, a neved számadat.
Nyelvünk is foszlik, szakadoz, és a drága szavak
Elporlanak, elszáradnak a szájpadtalatt.
A „pillangó”, a „gyöngy”, a „szív” – már nem az, ami volt,
Amikor a költő még egy család nyelvén dalolt,
És megértették, ahogy a dajkaéneket
A szunnyadó, nyűgös gyerek álmában érti meg.
Szívverésünk titkos beszéd, álmunk zsványoké,
A gyerekek Toldi-t olvasol, és azt feleli: oké.
A pap már spanyolul morogja koporsónk felett:
„A halál gyötrelmei körülvettek engemet!...”
Az ohiói bányában megbicsaklik kezed,
A csákány koppan, és lehull nevedről az ékezet.
A tyrrheni tenger zúgni kezd, s hallod Babits szavát,
Krúdy hárfája zengi át az ausztrál éjszakát.
Még szólnak és üzennek ők, mély szellemhangokon,
A tested is emlékezik, mint távoli rokon.
Még felkiáltasz: „Nem lehet, hogy oly szent akarat...”
De már tudod! Igen, lehet... És fejtéd a vasat
Thüringiában. Posta nincs. Nem mernek írni már.
Minden katorga jeltelen, halottért sírni kár.
A konzul gumit rág, zabos, törli pápaszemét,
Látni való, untatja a sok okmány és pecsét. –
Havi ezret kap és kocsit. A Mistress s a baby
Fényképe áll az asztalán. Ki volt neki Ady?
Mi volt egy nép? Mi ezer év? Költészet és zene?
Arany szava?... Rippli színe? Bartók vad szelleme?

„Az nem lehet, hogy annyi szív...” Maradj nyugodt. Lehet.
 Nagyhatalmak cserélnek majd hosszú üzenetet.
 Te hallgass és figyelj. Tudjad, már él a kis sakál,
 Mely afrikai sírodon tíz körmével kapál.
 Már sarjad a vadkaktusz is, mely elfedi neved
 A mexikói fejfán, hogy ne is keressenek.
 Még azt hiszed, élsz?... Valahol?... És ha máshol nem is,
 Testvéreid szívében élsz?... Nem, rossz álom ez is.
 Még hallod a hörgő panaszt: „Testvért testvér elad...”
 Egy hang aléltan közbeszól: „Ne szóljon ajakad...”
 Egy másik nyög: „Nehogy, ki távol sír e nemzetén...”
 Még egy hörög: „Megutálni is kénytelen legyen.”
 Hát így. Keep smiling. És ne kérdjed senkitől: miért?
 Vagy: „Rosszabb voltam, mint ezek?...” Magyar voltál, ezért.
 És ész voltál, litván, román... Most hallgass és fizess.
 Elmúltak az aztékok is. Majd csak lesz, ami lesz.
 Egyszer kiás egy nagy tudós, mint avar lófejet,
 A rádióaktív hamu mindent betemet.
 Tűrd, hogy már nem vagy ember ott, csak osztályidegen,
 Tűrd, hogy már nem vagy ember itt, csak szám egy képleten,
 Tűrd, hogy az Isten túri ezt, s a vad, tajtékos ég
 Nem küld villámot gyújtani, hasznos a bölcsesség.
 Mosolyogj, mikor a pribék kitépi nyelvedet,
 Köszönd a koporsóban is, ha van, ki eltemet.
 Órizd eszelősen néhány jelzövet, álmodat,
 Ne mukkanj, amikor a boss megszámlolja fogad.
 Szorongasd még a bugyrodát, rongyaidat, szegény
 Emlékeid: egy hajfürtöt, fényképet, költeményt –
 Mert ez maradt. Zsugorian még számba veheted
 A Mikó utca gesztenyefáit, mind a hetet,
 És Jenő nem adta vissza a Shelley-kötetet,
 És már nincs, akinek a hóhér eladja a kötelet,

És elszáradnak idegeink, elapad vérünk, agyunk,
Látjátok feleim szem'ekkel, mik vagyunk?
Íme, por és hamu vagyunk.

Márai az emigrációban írja a *Halotti beszédet*, miközben itthon Rákosi és elvtársai az urak: egy moszkovita kommunista és társai, akikkel Márai árulásnak érezné az együttműködést. Sőt. Azt is, ha abban az *államban* élne, amelyet ők irányítanak. Fontos kifejezés itt az *állam*. Nem ország, nem haza. *Állam*. „Minden államszeretet gyanús. Aki az államot szereti, egy érdeket szeret. Aki a hazát szereti, egy végzetet szeret” – írja egy helyütt. Halotti beszédet mégsem az állam fölött mond. Sokkal inkább önmaga fölött. A diaszpóra fölött, amelynek maga is része. Ugyancsak fontos kifejezés itt a *diaszpóra*. *Szétszóratás*. Magyarország a kuruc háborúk után, a negyvennyolcas forradalom és szabadságharc bukását követően, de úgy igazán, tömeges jelenségként a tizenkilencedik század végén ismeri meg ezt a fogalmat. A századfordulón száz- és százezrek vándorolnak ki az Újvilágba. A jobb élet, a bőség reményében szakadnak el gyökereiktől, múltjuktól, hagyományaiktól, közösségeiktől, kultúrájuktól. Az államtól, amelynek polgárai és a hazától, amely – Máraival szólva – „nem csak föld és hegy, halott hősök, anyanyelv, őseink csontjai a temetőkben, kenyér és táj, nem. A haza te vagy, szőröstül-bőröstül, testi és lelki mivoltodban; ő szült, ő temet el, őt éled és fejezed ki, mind a nyomorult, nagyszerű, lángoló és unalmas pillanatokban, melyek összessége életed alkotja.” Ettől elszakadni pedig cudar nehéz. Ugyanakkor ez már egészen más elszakadás, mint a Trianon utáni szétszakíttatás, hiszen az elcsatolt országrészek lakói nem saját elhatározásukból, nem szabad akaratukból léptek ki a magyar állam keretei közül, hanem kiléptették őket. A hazából nem, csak az államból száműzettek. Ám amennyiben nem tömbben, hanem szórványban éltek, ugyanaz a sors vár(t) rájuk, mint a diaszpórára: a lassú, megállíthatatlan fölszívódás a többségi nemzetben. Ahogyan azokra is, akik 1945 után, a szovjet megszállás miatt menekültek el, s azokra éppen úgy, akik később disszidáltak vagy politikai okokból, vagy azért, ami a legtöbb elvándorlás oka, mióta világ a világ: a jobb élet, a könnyebb boldogulás reményében.

gyökérzet

Lassan harminc évvel ezelőtt ismertem meg egy hórihorgas, szelíd tekintetű fiatalembert. Chiléből érkezett Magyarországra, nagyjából száz szót ismert a nyelvből, kevesebbet, mint félig indián felesége. Viszont Széchenyi-leszármazott volt. Rá akart találni a gyökereire. Évekbe telt, mire beismerte, hogy nem fog. Az ő gyökérzete a Csendes-óceán partjába mélyed, s csak néhány fantomszál húzódik át a fél világon, keresi a táptalajt a Kárpát-medencében, de nem képes behatolni ebbe a kemény, nehezen föltörhető földbe, nem sikerül megerősödni annyira, hogy meg tudjon tartani egy életet. Kivált nem többet. A szelíd tekintetű férfi, aprócska indián feleségével és a kislányukkal együtt végül visszatért Chilébe. Széchenyi kései utódja már nem tartozott ahhoz a nemzethez, amelynek egyik legnagyobbjaként tartjuk számon egyik őst. Sőt, már a diaszpórához sem. Chilei volt. Teljes egészében. És ezt itt ismerte föl. (Nem volt hát hiábavaló az óhazában töltött idő.)

Azt hiszem, sok ilyen történet van. Mert „elszáradnak idegeink, elapadt vérünk” a diaszpórában. Márai jól látta, jól érezte ezt is. Amint azt is, hogy amikor már „a neved számadat”, igen nehéz megmaradni. Amikor „már nem vagy ember itt, csak szám egy képleten”, nehéz identitásról, nemzetről, hazáról beszélni. S amikor (manapság éppen) az itt mindenütt-té tágul, még nehezebb...

Ha pedig az etruszk költőkre gondolunk, Márai végső víziója is logikus, szükségszerű és elkerülhetetlen, egyúttal tágabb és általánosabb érvényű, messze túlmutat szétszóratáson, elszakíttatáson. Az etruszk költők versei ugyanis fönmaradtak. Csak éppen nem érti őket senki. Mert az etruszk írást sosem sikerült megfejteni. Olyanok az etruszk költők versei, mintha „hóba írná ösvényét a vándor – / Nem tudván, hogy eltűnik olvadáskor”, ahogy Richard Wilbur írja versében (amelyet Székely János fordított). Márai még nem etruszk költő. Pármilliónyian értjük a nyelvet, amelyen ír, ha azt nem is föltétlenül, pontosan miről és mit. Ha már az óhazában is kopnak az ékezetek a képernyőkön, akkor is él még a nyelv. S ha él, hát változik. A természet rendje szerint. Még nem vagyunk mind por és hamu. Azonban ugyanúgy azzá válunk, ahogyan minden ember és minden nép azzá vált ez idáig. És el is fogunk tűnni

olvadáskor, efelől se legyenek kétségeink. Hogy kiás-e egy jövendő régész, hogy megfejti-e a nyelvtanunkat egy kései nyelvész, vagy „a radioaktív hamu mindent betemet”, ez a legnagyobb kérdések egyike. S mint ilyenre, nincs rá helyes válasz.

kép | vecteezy.com